

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.032
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

Кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України, археології і спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Окаринського Володимира Михайловича на дисертаційне дослідження Стойківа Андрія на тему: «Метанаративхеві-метал музики 1968–2018: історико-культурологічний вимір», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 — «Історія та археологія»

Актуальність теми дослідження. Історія сучасної музики, зокрема поп- і рок-, не кажучи вже про метал, авангард, і навіть джазу та академічної, на жаль є неабиякою прогалиною у вітчизняній науці. Музикологи та історики культури, якщо й пишуть про сучасну музику, то лиш на її ранніх етапах, і в українському контексті. Натомість, розглядати українську музику без світового контексту не випадає, адже жанрова палітра і першооснова запозичені і адаптовані. Коли хтось із журналістів чи медійників наводить світовий контекст щодо української музики, це неминуче призводить до «винайдення ровера» (чи Америки). Так виникають неакадемічні налічки, які мало відповідають контекстові епохи і є музикологічно неакуратними, на кшталт «вусатий фанк» щодо естради чи попмузики українських ВІА 1960-1980-х років. А тим часом палітра стилів згаданих виконавців простягалася від ранньої рокмузики і бігбіту(мерсі-біту) до джазроку, ф'южну, акустичного фолку, соулу і диско. Фанк був тільки частиною цього спектру. Щодо українських досліджень світової рокмузики, то єдиною монографією за 31 рік і досі залишається невелика російськомовна праця Д. Громова «Творческий путь Deep Purple» (Харків: Простор, 1992, 176 с.). Крім того

східноєвропейську поп- і рокмузику та звукозапис часів «холодної війни» досліджує Олег Синєокий із Запоріжжя, як свідчать його публікації 2010-х років. Ще кілька публікацій різних авторів з'явилося в останні роки, але вони або не вдаються до музикологічного аналізу або ж їм бракує історичного контексту.

Представлена робота Андрія Стойківа є унікальною на українському просторі. По-перше, автор обрав недосліджену у нас тематику, яка до того ж має коло своїх шанувальників. По-друге, автор взяв великий період часу у півстоліття, що підтверджує факт, що метал як жанр рокмузики або й самостійний напрямок утвердився, а також це дозволяє його аналізувати на великій фактологічній основі. По-третє, дослідник має спеціальну музичну освіту, добре обізнаний з музичною теорією, композицією і виконавством. В самій дисертації ми бачимо глибокий аналіз структури творів, розбір партій інструментів, технік, музичні розміри, тональності, стилістичні нюанси і запозичення, що їх автор тонко спостерігає. Значною мірою, це компаративне дослідження. По-четверте, автор вочевидь любить метал у найбільш цікавих новаторських у музичному плані проявах, і тому знає про нього практично все. Обізнаність — це головна передумова такої аналітичної роботи.

Отже маємо «першу ластівку» — аналітичне історико-антропологічне і водночас музикознавче дослідження західної метал-музики. Автор слушно розпочинає історію хеві-металу від 1968 року — доби розквіту контркультури 1960-х, яку неслухно ототожнюють тільки з рухом гіпі (хіпі). Насправді в контркультурі переплелися і психоделічна, почасти сексуальна, революції, політизовані рухи «нових лівих» і радикального фемінізму, емансипаційні рухи афроамериканців, рух за права корінних американців (індіан), радикальний екологізм, нова духовність (езотерика, магія, неоязичництво, сатанізм тощо). Загальне направлення було антиобивательське, антиавторитарне, проти «культури споживання» і паразитичного ставлення до довкілля. Контркультура показала кризу людства, і голос «важкої» музики у цій демонстрації дуже важливий.

Контркультура наснажила собою й кіно, літературу, театр, візуальне мистецтво, і в свою чергу образи з цих мистецтв впливали на музику. Ці теми так чи інак знайшли своє втілення в хеві-металі упродовж усього часу і донині. «Важка» музика уже сама по собі змінювала свідомість і впливала на стан меломанів не слабше наркотиків і стала втіленням контркультури, її неодмінною складовою, а в деякі часи (зокрема у 1970 і 1980-х) — її квінтесенцією. Це не так часто траплялося з іншими стилями чи субжанрами рок- або ширше поп- або авангардної музики. Аналоги можна знайти хіба в бібопі 1950-х, панку і постпанку кінця 1970-х– початку 1980-х, гранджі початку 1990-х, можливо, рейв-культура і манчестерська альтернативно-музична сцена 1990-х. Натомість метал залишався квінтесенцією контркультури найдовше, лише відпроваджуючи на роллю авангарду котрийсь зі стилів (послідовно деякі з них: хеві-метал, прог-метал, треш-метал, дез- і блек-метал тощо). До того ж, відбувалися цікаві суміші хеві-металу з іншою музикою — від академічної до джазу і авангарду.

Автор слушно виводить корені хеві-металу від рок-музики, але ставить проблему, що це не єдине джерело. Адже рок-вибух початку 1960-х брав за основу електричний блюз (ритм-н-блюз), коли білі британські хлопці хотіли грати як чорні американські блюзмени, а до того ж і голосно. Однак, хеві-метал значною мірою відмовився від блюзової основи, або серйозно її переосмислив. Продовжуючи розгляд, дисертант показує, що не лише славнозвісні BlackSabbath є головними «батьками» напрямку, а таких батьків було більше (на самому початку, до середини 1970-х, до них можна залічити і Deep Purple, Led Zeppelin, Джимі Гендрікса, Vanilla Fudge, Grand Funk Railroad, UFO, Budgie і навіть UriahHeep, Queen, Cream, King Crimson, Pink Floyd, Hawkwind та інші), це і хард-рок, гаражний рок, психоделічний, прог-і спейс-рок. Відповідь про корені металу ускладнюється жанровим розмаїттям, і піджанри металу могли мати дуже різних «матерів» (звідси Pink Floyd чи Van Halen). Однак автор їх усіх знаходить, вміло визначає магістральний шлях хеві-металу, його центри і чільних та знакових представників. З цього

огляду реальним батьком усього хеві-металу є британський гурт Judas Priest, а матір'ю прог-металу — канадське рок-тріо Rush. Магістральним напрямком наприкінці 1970-х — початку 1980-х була «Нова хвиля британського важкого металу» (англ. New wave of British heavy metal; аббревіатура — NWOBHM): від Judas Priest та Iron Maiden до Saxon, Diamond Head, Tank, Venom і багатьох десятків інших.

Дуже добре автор визначає непрості відносини хеві-метал сцени з панком: від максимального дистанціювання металістів від панків до взаємовпливів (як це видно в зокрема генезі треш-металу або в творчості гурту Motörhead).

Загалом генезі хеві-металу до NWOBHM присвячено розділ 2. Не менш блискучий третій розділ, присвячений розвитку екстремального металу та особливостям його композиційної структури від середини 1980-х і до сучасності. Тут завдання було ще складніше, адже жанрове розмаїття метал-сцени зростало, а чисельність гуртів та виконавців уже становила тисячі і тисячі у багатьох країнах світу (так важливими країнами стали Швеція, Німеччина, Норвегія, Бразилія і їх список зростає). Тому автор обрав за мірило екстремальність та експериментальність. Її мірлами є водночас брутальність тематики чи подачі (вокальні техніки гровлінг і скрімінг), або ж технічна складність приміром у техніці гітарної гри, ускладненні структури творів, запозичень із симфонічної музики тощо. Рецензентові не завжди видається очевидним добір субжанрів, хоч у загальному я згоден із рисунком дисертанта.

Так у цьому розділі хотілося б почитати про стиль стоунер (стоунер-рок і стоунер-метал), котрий тільки згаданий у контексті часі і генези від тих таки Black Sabbath, а також готік- і дум-метал, сладж-, фанк-метал, індастріал-метал, ню-метал, експериментальний і авангардний метал (про останній написано, однак хочеться розширити аналіз цього новаторського напрямку). Адже творчість таких виконавців як Kyuss, Paradise Lost, Swallow

the Sun, Nine Inch Nails, Rob Zombie, Mr. Bungle є важлива як для своїх жанрів і для рок- та метал-музики і альтернативної культури загалом.

Отже, тема є актуальною, оригінальною і новаторською. Додам, що вона вписується в тематику курсів, що читаються на історичному факультеті і на кафедрі всесвітньої історії та релігієзнавства, при якій виконане дослідження А. Д. Стойківа.

Наукова новизна результатів дослідження. Отже новим є саме обрання предмету дослідження. Автор справедливо розглядає хеві-метал не лиш у контексті рок-культури, а й контркультури, і всіляко підкреслює контркультурну основу жанру. Новаторським є підбір літератури і джерельної бази. Дисертант опирається на дослідження західних авторів. Він зовсім не послуговується пострадянськими дослідженнями, і я його в цьому підтримую, позаяк нечисленні наявні вітчизняні студії значною мірою мають радянський шлейф оцінки рок- і метал-музики як кризової ознаки західної капіталістичної культури. Це недолуге твердження «підкріплювалося» дуже неповним і тенденційним, до того ж неточним, підбором фактів, які неможливо було перевірити в умовах закритого тоталітарного/авторитарного суспільства. Спіратися на ці праці невдячна справа, у той час на Заході чи загалом у «вільному світі» музична журналістика, критика, антропологія та історія рок і метал-музики і суміжної проблематики має свою тривалу історію і налічує тисячі і тисячі праць. Радянська і пострадянська музична «рок-критика», насамперед російська, залишилася в своїй основі антизахідною і колоніальною.

Оригінальним є поєднання історичного антропологічного дослідження з музикологією, що виявляється з глибоким і дуже фаховим детальним розбором партитур і табулатур, а також технік виконання та інших понять з музичної теорії. Такий фаховий аналіз досі не був властивий вітчизняним історичним дослідженням. Така формалізована складова роботи дозволяє підвищити її неупередженість до предмета аналізу і об'єктивізувати дослідження, уникнувши упереджень. За критерій для добору

широкого матеріалу для аналізу бралися як типові так і експериментальні твори. Формалізований аналіз розгляду спільного і відмінного між субжанрами металу також наближує працю до омріяної об'єктивності.

Новаторські підходи, добір джерел і аналіз приніс свої позитивні результати і відображений у змісті роботи, розділах і висновках.

Практичне значення результатів дослідження. Дослідження Андрія Стойківа є першим такого роду і може стати прецедентом для подібних досліджень. Її можна застосувати до інших жанрів музики, зокрема й української. Робота представляє значний інтерес для молоді і може бути відображена у формі спецкурсу для студентів історичного факультету, факультету мистецтв тощо. Крім того праця заслуговує видання у формі окремого книжкового видання, бажано ще й з мультимедійними доповненнями. Результати дослідження можуть мати продовження у вигляді публічних лекцій.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Наукова робота Стойківа Андрія Дмитровича складається з анотації двома мовами (україномовної й англійської), переліку специфічних дефініцій (дуже потрібний, для видання монографії може бути ще розширений), вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел. Перший розділ присвячений історіографічному аналізу, огляду джерел та методології. Привертає увагу обширний список використаних джерел і літератури (353 позиції).

У вступі добре обґрунтовано вибір теми дослідження й її актуальність, визначено об'єкт і предмет, окреслено методологію, висвітлено наукову новизну та практичне значення праці, вказано територіальні та хронологічні межі, описано апробацію та публікації за темою дослідження.

У першому розділі «Історіографічний огляд, джерельна база та методологія дослідження» окреслено стан дослідження історії хеві-металу, диференційовано внесок авторів. Детально дібрано і охарактеризовано джерельну базу, де зокрема є оцифровані партитури і табулатури,

документальні фільми й інтерв'ю музикантів, різноманітні публікації, в тому числі й метал-самвидав (фензіни), матеріали інтернет-архівів, форумів, енциклопедій, популярна, науково-популярна і наукова періодика, блоги. Також автор вдумливо і конкретно окреслив методологічні засади дисертації, від загальнонаукових до історичних, і музикознавчих методів, творчо доповнених методом «гонзо», який плідно застосовувався родоначальником методу Гантером С. Томпсоном, зокрема для дослідження байкерської субкультури.

Зміст двох основних розділів рецензент уже розглянув вище, тож нема сенсу до цього повертатися. Зазначу лиш, що розділ 2 «Передумови виникнення та ранні етапи розвитку метал-музики» автор вповні застосував музикологічний аналіз на історичному тлі. Цей розділ завершується серединою 1980-х.

Третій розділ «Особливості розвитку метал-музики з середини 1980 рр.» охоплює решту хронологічних рамців — до 2018 року. Висновки до розділів логічно випливають зі змісту попереднього викладу. Загальні висновки відповідають завданням, сформульованим у вступі і позитивно відповідають на питання про досягнуту мету дослідження.

Повнота викладу основних положень дисертації в наукових виданнях. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено в 4 наукових публікаціях у фахових виданнях, в тому числі одна англійською мовою. Статті додатково поглиблюють аналіз окремих феноменів, і почасти доповнюють дисертацію, а саме висвітлено: взаєминам субкультури металістів з їх антиподами, розгляд композицій гетеборзької школи (1990–2008), трешметал у контексті важкої музики, співпраця між польськими й українськими діячами культури у сфері важкої й альтернативної музики скандинавський блек-метал.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Стойківа Андрія Дмитровича відповідає спеціальності, за якою вона подана до захисту. Структура, зміст і висновки дослідження повністю відображають

його основні положення. Оформлення дисертації відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України №40 від 12. 01. 2017 р.

Відомості про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Під час читання та рецензування дисертації, жодних порушень академічної доброчесності не виявив, у чому згоден з висновками програми перевірки на плагіат. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, усі наукові положення та висновки з неї створені автором особисто.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Великі позитивні здобутки представленої дисертації Андрія Стойківа, все ж не позбавили її кількох незначних недоглядів, або просто наштовхнули на поради для поліпшення змісту роботи:

1. Дуже вдале формулювання «метанаратив» дозволяє включити в предмет аналізу не тільки музичну складову, а й довколамузичні соціокультурні складові метал-культури. Рецензент має на увазі риси сценічного іміджу музикантів (одяг, аксесуари, мейкап, зачіски тощо), а також музичних фанів носіїв відповідного субкультурного стилю. Автор цього питання торкався не надто детально. Також варто детальніше аналізувати різноманітну атрибутику гуртів, логотип назви, оформлення перформансів (сцена під час сольних виступів), оформлення плакатів, обкладинок альбомів, або такий атрибут як талісман/символ гурту, або маскот (як зомбі Еддію Iron Maiden або Вік Ратлхед у Megadeth).

2. У роботі трапляються дуже поодинокі фактологічні помилки, зокрема в написанні окремих назв. Так, у останньому розділі вкралася помилка в назву композиції і відео гурту Fleshgod Apocalypse – The Violation (в тексті помилково вказано The Violence).

3. Мова дослідження потребує деякого редакторського втручання. Іноді речення не дуже вдало сформульовані. Також трапляються деякі суржикові слова, як наприклад: по окремості (у значенні «окремо»).

4. Порада щодо розширення показу історичного тла, соціокультурного контексту постановня і розвитку метал-музики і її субжанрів.

5. До роботи варто додати українського контексту, адже різні субжанри металу в Україні розвивалися більш-менш вільно ще з другої половини 1980-х, і особливо з проголошенням державної незалежності України в 1991 р. Низка метал-виконавців з України здобули міжнародну відомість, як наприклад Drudkh, Stoned Jesus і низка інших.

Ці зауваження не заперечують загалом високий рівень дослідження. Недогляди можна усунути при підготовці дослідження до публікації у вигляді монографії. Загальна оцінка роботи залишається заслужено високою.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Стойківа Андрія Дмитровича «Метанаратив хеві-метал музики 1968–2018: історико-культурологічний вимір» є самостійним, виконаним на якісному рівні, оригінальним та цілісним науковим дослідженням. Праця відповідає юридичним вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12. 01. 2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і затверженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12. 01. 2022 р. №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії». Автор дослідження заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 — «Історія та археологія».

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології і спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Володимир Окаринський

